

Відзначення 175-літнього ювілею берегині славетного роду Косачів, безперечно, дасть поштовх новим дослідженням і публікаціям, присвячених Олені Пчілці.

Джерела та література

1. Косач (Ольга Петровна). *Энциклопедический словарь* / изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XVI. Санкт-Петербург, 1895. С. 367.
2. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. *Укр. Вільна Академія наук у США*. Нью-Йорк : Друком Вид. Спілки «Гомін України», 1970. 927 с.
3. «З братами ще я словом поділюсь» : біобібліогр. покажч. / Департамент культури, молоді та спорту Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ імені Олени Пчілки ; упоряд. Н. Д. Хомяк ; відп. за вип. Н. В. Граніч. Вид. 2-ге, випр. і допов. Луцьк : Терен, 2024. 140 с.
4. Перший вінок : жіноч. альм. / ред. та видавці Н. Кобринська, О. Пчілка ; вступ, ст. і біогр. нотатки Лариси М. Л. Залеської-Онишкевич. 2-е вид., допов. Нью-Йорк : Союз Українок Америки, 1984. XX с. 486 с.
5. Пчілка Олена. Артишоки : оповідання. *Нова Рада : укр. літ. альм.* Київ, 1908. С. 325–350.
6. Пчілка Олена. «Золоті дні золотого дитячого віку...» : автобіогр. нарис. Київ : Веселка, 2011. 79 с. : іл.
7. Пчілка Олена. Козачка Олена: посвята М. В. Лисенкові : поема / іл. М. Михальської. Луцьк : Надстир'я, 2014. 58 с.
8. Український народний орнамент : вишивки, тканини, писанки : [комплект іл.] / збрала і систематизувала Ольга Петрівна Косач-Драгоманова (Олена Пчілка). Репринт. відтворення 1-го вид. 1876 р. : вип. VIII / вст. ст. Н. Стащенко, упоряд.: В. Комзюк, Н. Пушкар. Ковель : Ковел. міськ. друк., 2010. 36 с. + 33 іл.
9. Українські узори : збрала Олена Пчілка (О. Косач) / передм. К. Дацького. 6-е вид. Новий Ульм : УВ, 1947. 10 с.

УДК 821.161.2'05-1/-9.09Українка:37.091.64(=161.2:4/9)

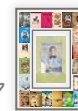
Ольга ЯБЛОНСЬКА,
кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури
Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НАВЧАЛЬНИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Проаналізовано твори Лесі Українки як навчальний матеріал у виданнях української діаспори. До аналізу залучено читанки та хрестоматію К. Кисілевського. Окреслено україноцентричну мету видань у контексті навчально-виховних завдань.

Ключові слова: твори Лесі Українки; українська діаспора; К. Кисілевський; читанка; хрестоматія; українознавство.

Актуально звучать україноцентричні акценти Олени Пчілки, виголошені в доповіді «Праця виховальна»: «Бо діти – се наш скарб, се – наша надія, се – молода Україна. Чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України – се багато залежить

від виховання» [5]. Письменниця Леся Храплива у статті «Виховні проблеми у творах Лесі Українки» розмірковувала, що «творчість кожного поета чи письменника містить у собі якісь виховні елементи. І це не лише тоді, коли поет свідомо ставить собі завдання навчати чи виховувати. Навіть тоді, коли старається заперечити всяку суспільну функцію літератури, він усе ж таки бажає, щоб читачі перейняли цей його погляд, – отже, таки хоче їх виховати в цьому напрямі» [7, с. 275].

Як уже зауважувалося, виховний потенціал творів Олени Пчілки та Лесі Українки для дітей активно використовувався в читанках української діаспори [8].

Маємо на меті розглянути твори Лесі Українки як контент навчальних видань української діаспори, підготовлених К. Кисілевським [2–4; 6], виокремивши не тільки дидактичні завдання, а й прагнення сформувати для читачів образ України, плекати духовні зв'язки з далекою батьківщиною, сприяти усвідомленню потреби збереження багатства української культури.

К. Кисілевський і в доеміграційний період, і в діаспорі створив низку лінгвістичних досліджень у царині діалектології, граматики, уклав словники, проаналізував мову творів І. Котляревського, М. Шашкевича, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Франка, В. Стефаніка та ін. [1]. Наукову роботу поєднував із викладацькою: «Проф. г-зій і учител. семінарії у Станіславі (нині Івано-Франківськ, 1914–29), Львові (1929–38), Рогатині (нині Івано-Фр. обл., 1942–44); від 1937 – у Львів. пед. інституті: 1939–41 – завідувач кафедри мовознавства; водночас 1939–41 – проф. Львів. університету. Засн. і дир. Укр. таборової гімназії в Байроїті (Німеччина, 1945–49), шкіл українознавства у Нью-Йорку (1949–51) і м. Ньюарк (шт. Нью-Джерсі, 1951–68). Водночас від 1945 – надзвич., від 1959 – звич. проф. УВУ (Мюнхен). Директор Філол. секції НТШ (1956)» [1]. Працюючи над читанками на хрестоматіях з українознавства, К. Кисілевський як упорядник опирався на свій досвід науковця і практика.

Очевидно, першою спробою К. Кисілевського впорядкування видання, яке б знайомило українських дітей у діаспорі з історією та культурою України, з українською літературою, була читанка з українознавства «Слово рідне» (Нью-Йорк, 1952) [6]. У передньому слові «На новій землі» наголошувалося: «Треба вчитись і змагатись з товаришами за кращі успіхи. Треба пізнавати все, що в Америці, чи на іншій вільній землі, добре, корисне, гарне.

Треба теж пам'ятати, що далеко за нами наша рідна земля, закована в тяжкі кайдани. «Бо хто Матір забуває, того Бог карає, чужі люди цураються, в хату не пускають» – сказав наш геній Тарас Шевченко. І тому треба пильно вивчати все, що належить до українознавства, читати українські книжки та запам'ятувати добре наші прастарі звичаї, пісні, наш обряд, треба вивчати нашу історію, географію, природу, господарство, мистецтво, культуру, релігію, що є нам дорогоцінним скарбом.

Про все те можна вчитати теж у цій книжці.

Поважайте й цінить американську науку, але любіть і пізнавайте свою рідну!» [6, с. 3]. Виокремлені тематичні розділи читанки – «Наша Батьківщина», «Історія України», «Казковий світ України», «Розвага», «Різдвяні звичаї», «За соборну й незалежну Україну», «Тарас Шевченко – геній України», «Лихоліття на Україні», «Народна поезія в звичаях і піснях», «Іван Франко», «Праця й пильність – основи життя», «Сильна воля основою характеру людини», «Героїзм і герої» – засвідчують наскрізні виховну та пізнавальну ідеї, об'єднані патріотичною метою.

Різноманітну й тематично багату творчість Лесі Українки презентовано в декількох розділах. У розділі «Наша Батьківщина» – поетичні твори «Тиша морська» (з циклу «Кримські спогади») [6, с. 13–14] та «Останні квіти» [6, с. 30] (авторська назва – «Останні квітки»). Закономірно, що в розділі «Казковий світ України» вміщено текст, який за жанром є казкою: «Казка про Оха-чародія» [6, с. 54] (авторська назва – «Казка про Оха-Чудодія»). Поетичний поменник «На роковини Шевченка» [6, с. 96–97] опубліковано в розділі «Тарас Шевченко – геній України». Упорядник припустився помилки, бо назву «На роковини Шевченка» має ранній текст Лесі Українки, а наведена в читанці поезія – «На роковини». У розділі «Народна поезія в звичаях і піснях» подано твори Лесі Українки, насажені фольклорно-міфологічними джерелами. Загальною назвою «Пісні» об'єднано в читанці дві поезії з циклу «Хвилини», написані 1901 р. в Буркуті, що на Гуцульщині: «Ой здається – не журюся...» [6, с. 117–118], «Ой піду я в бір теменький, там суха смерека...» [6, с. 118]. Уривок із драми-феєрії «Лісова пісня» названо «Пробудження весни» [6, с. 118–122]. На с. 122 вміщено портрет Лесі Українки.

Наступне видання К. Кисілевського, призначене для шкіл і курсів українознавства, – «Хрестоматія з української літератури для шкіл і курсів українознавства» (Нью-Йорк, 1962) [4]. Матеріал подано в хронологічній послідовності. У виданні помітний вплив «Історії українського письменства» С. Єфремова. Так, літературу XIX ст. презентовано в розділі «Література національного відродження», як і С. Єфремов свого часу в періодизації історії української літератури нову українську літературу іменував добою національного відродження. Крім того, матеріал про думи та про розвиток театрального мистецтва у другій половині XIX – початку XX ст. К. Кисілевський подає за «Короткою історією українського письменства», що й зауважує упорядник у змісті видання. Також упорядник використовує працю М. Возняка «Початки української комедії» (1619–1819), яку, до слова, 1955 р. було перевидано в Нью-Йорку.

Порівняно з попереднім, видання 1962 р., очевидно, більшою мірою орієнтоване на старшу аудиторію: тут чимало наукової інформації у формі науково-популярних текстів, виокремлено навчальні завдання.

К. Кисілевський звертається до творчості Лесі Українки у двох розділах. У першому, «І. Український фольклор», окрім уривка з «Лісової пісні» [4, с. 14–18], який друкувався у виданні 1952 р. в розділі «Народна поезія в звичаях і піснях», подано фольклорну розвідку «Купала на Волині» [4, с. 19–20]. Публікацію супроводжено купальськими піснями «Ой молодая молодець...» [4, с. 20], «Ой на Купала-Купалочка» [4, с. 20], «Темная нічка-петрівочка...» [4, с. 20], що увійшли до фольклорних записів Лесі Українки «Пісні з села Колодяжного» й були опубліковані разом із розвідкою в часописі «Житє і Слово» (1894. Т. 1. Кн. 2). Після уривка з «Лісової пісні» в довідці зауважено: «Феєрія – це казка; драма-феєрія – це вистава на казковім, фантастичнім тлі» [4, с. 18].

У розділі «VI. Модернізм у літературі» творчість Лесі Українки презентовано і поетичними, і драматичними текстами. Зокрема, подано хрестоматійні поезії «Contra spem spero!» (у виданні – назва за початком першого рядка «Гетьте, думи!» [4, с. 168]), «Давня весна» [4, с. 168–169], «Слово, чому ти не твердая криця...» [4, с. 169], «Епілог (“Хто не жив посеред бурі...”» із циклу «З подорожньої книжки» (цикл упорядник помилково назвав збіркою) [4, с. 170]. У «Довідці» наведено окремі біографічні відомості. Упорядник наголошує: «Хоч була слабосила, та проте в її поезіях виступає сила духу. Її лірика неперевершена, її техніка віршування дорівнює поезії Франка, її думка глибока й патріотична» [4, с. 170]. «Думи й мрії» виокремлено як збірку «з виразними вже настроями й технічною блискучою формою» [4, с. 170]. У циклі «Мелодії» зауважено використання трискладової стопи анапест як свідчення поетичної майстерності (текст із цього циклу «То була тиха ніч чарівниця...» наведено [4, с. 170]). На думку К. Кисілевського, «У збірці “Відгуки” (1902) поетка досягає вершини в поезії “Талого снігу платочки сивенькїї”, що належить до найславніших елегій (поезій смутку) з чотирьохстоповим дактилем (1 акцентований і 2 неакцентовані)» [4, с. 171].

Слушними є міркування про те, що найціннішою у творчості Лесі Українки є драматургія. К. Кисілевський окреслює її ідейно-тематичні особливості, починаючи від «Блакитної троянди», створеної «на зразок норвезького драматурга Ібсена» [4, с. 171]. Детальніше схарактеризовано такі твори, як «Блакитна троянда», «У пуші», «Бояриня»; уривки з цих текстів наведено в «Хрестоматії з української літератури для шкіл і курсів українознавства» [4, с. 172–188]. Виокремлено й чужий світ у драматургії письменниці: «Інші драми Лесі Українки мали за тему чужий світ, напр. добу римського цісарства та переслідування перших християн у драматичній поемі “Адвокат Мартіян”, “Руфін і Прісцілла”, поневолення євреїв, греків, а врешті культ кохання в драмі “Камінний господар”, що його поетка розв’язує самостійно й окремо від інших європейських драматургів» [4, с. 172].

Завдання до текстів Лесі Українки орієнтовані на досягнення проблемно-тематичних та жанрово-стильових особливостей (із врахуванням наведеного матеріалу в хрестоматії).

Шкільна Рада при Українському конгресовому комітеті Америки видала дві українські читанки за авторством К. Кисілевського.

1958 р. побачила світ читанка для V року [2]. У побудові видання використано поділ на тематичні рубрики, у структурі яких «Довідки й питання» виконують роль навчально-методичного матеріалу. На завершення кожного розділу передбачено «Закріплення відомостей».

У розділі «II. Минуле України» подано поезію Лесі Українки «Давня весна» [2, с. 75–76]. «Довідки й питання» до тексту містять біографічні відомості та низку запитань, серед яких привертають увагу питання про вираження настрою та пейзаж у поезії. Окрім того, К. Кисілевський подає текст «Про малу дівчинку, що великою письменницею стала» [2, с. 77–78], це передрук із «Веселки», «журналу для дітей кожного віку» (1955. Ч. 2). На с. 77 – портрет Лесі Українки.

«Казка про Оха-чародія» Лесі Українки [2, с. 117–118] – у розділі «IV. Казковий світ».

Як бачимо, розділ «IV. Казковий світ» читанки К. Кисілевського для V року (1958) містить той самий текст Лесі Українки, що й аналогічний розділ його видання «Слово рідне» (Нью-Йорк, 1952); упорядник повторює помилку в назві.

«Українська читанка для VI року» К. Кисілевського вийшла друком 1967 р. [3]. Твори Лесі Українки презентовано в тематичних розділах «Свою Україну любіть!», «Тарас Шевченко» та «Краса народної поезії». К. Кисілевський використав свій досвід упорядника читанки «Слово рідне» (Нью-Йорк, 1952). За винятком поезії «Тиша морська» циклу «Кримські спогади», яку в читанці подано під назвою «Кримські спогади» (Розділ I. «Свою Україну любіть!») [3, с. 10–11], всі інші твори Лесі Українки було вміщено в читанці 1952 р.

У розділі «III. Тарас Шевченко» опубліковано поезію «На роковини Шевченка» [3, с. 113], помилку в назві повторено.

Розділ «VIII. Краса народної поезії» містить поетичні твори Лесі Українки «Ой здається – не журюся...» [3, с. 152], «Ой піду я в бір теменький, там суха смерека...» [3, с. 152–153], названі упорядником «Пісні-коломийки» (очевидною причиною є коломийковий розмір віршів). Як і в виданні 1952 р., уривок із драми-феєрії «Лісова пісня» названо «Пробудження весни» [3, с. 153–156].

Отже, на матеріалі творчості Лесі Українки простежили, що читанка з українознавства «Слово рідне» (1952) слугувала основою для читанки VI року (1967). Окрім текстів з читанки 1952 р. використано в інших навчальних

виданнях К. Кисілевського. Зміст і побудова «Хрестоматії з української літератури для шкіл і курсів українознавства» К. Кисілевського (1962) орієнтовані на старшу аудиторію.

Проаналізований контент читанок та хрестоматії К. Кисілевського засвідчили наскрізні патріотичні засади. Важливо, що в навчальних виданнях значну увагу приділено творчості Лесі Українки, класика української літератури. Різноманітна творчість письменниці, її фольклористична діяльність – не тільки обов’язковий навчальний матеріал, а й важливий спосіб пізнання українського світу.

Джерела та література

1. Болтівець С. І. Кисілевський Кость. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Ін-тут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL: <https://esu.com.ua/article-6591>
2. Кисілевський К. Українська читанка для V року. Нью-Йорк : Шкільна Рада при УККА, 1958. 176 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17206/file.pdf>
3. Кисілевський К. Українська читанка для VI року. Нью-Йорк : Шкільна Рада при УККА, 1967. 208 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17205/file.pdf>
4. Кисілевський К. Хрестоматія з української літератури для шкіл і курсів українознавства / 2-ге, доп. вид. Нью-Йорк : Шкільна Рада при Українському Конгресовому Комітеті Америки, 1962. 272 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16785/file.pdf>
5. Новаківська Л. «Молода Україна» Олени Пчілки та її погляди на проблеми дитячого читання. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20211010-moloda-ukrayina-oleni-pchilki>
6. Слово рідне : читанка з українознавства / склав проф. Кость Кисілевський. Нью-Йорк : Вид. «Учительської Громади», 1952. 168 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17256/file.pdf>
7. Храплива Леся. Виховні проблеми у творах Лесі Українки. *Ми і наші діти*. Зб. 1. Дитяча література, мистецтво, виховання. Торонто ; Нью-Йорк : Об’єднання Працівників Дитячої Літератури ім. Л. Глібова, 1965. С. 275–289. URL: <https://diasporiana.org.ua/miscellaneous/8605-mi-i-nashi-diti-zbirnik-1-dityacha-literatura-mistetstvo-vihovannya/>
8. Яблонська О. Твори Олени Пчілки та Лесі Українки в читанках української діаспори: джерелознавчий і дидактичний аспекти. *Освіта і виховання в родині Косачів. Педагогічне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасного освітнього процесу* : матеріали VIII Всеукр. Косачівських пед. читань (22 червня 2023 р., м. Луцьк). Луцьк : Волин. ІППО, 2023. С. 164–168. <http://vippp.org.ua/files/conference/--2023--1702470030933646.pdf>